

ԱՐՏՅՈՒ Մ. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ԳԱԱ պապականության ինստիտուտ

ՀԽՍՀ ՆԳՆ-Ի ՊԱՅԲԱՐԸ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԱՆԱՊԱՍՏԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԹՎՓԱՌԱՇԻՐՋԻԿՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՀԵՏՊԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ

Բանալի բառեր՝ Խորհրդային Հայաստան, ներքին գործերի նախարարություն, թափառաշրջիկներ, հանցավորություն, մանկատներ, երեխաներ:

1941–1945 թթ. Հայրենական պատերազմի սոսկալի հետևանքներից էին ոչ միայն մարդկային և նյութական ահռելի կորուստները, այլև որբացած և խնամագուրկ, անապաստան երեխաները, որոնք հոծ խմբերով թափառում էին ԽՍՀՄ ողջ տարածքում: Բացառություն չէր նաև Խորհրդային Հայաստանը, որտեղ դրանց թիվը հասնում էր հազարների: Երեխաների անապաստանության և խնամագրկության, զանգվածային թափառաշրջիկության առաջացման պատճառների թվում էին հետևյալ հիմնական հանգամանքները՝ երեխաների մեծ մասը Հայրենական պատերազմի տարիներին զրկվել էր ծնողներից, մի մասը՝ սոցիալական ծանր պայմանների, նյութական անապահովության կամ ընտանեկան երկպառակտությունների պատճառով ծնողների կողմից թողնվել էր բախտի քմահաճույքին:

Խնդիրը սրվեց և բացասական նոր երանգներ ստացավ հատկապես հետպատերազմյան առաջին տարիներին, երբ ի հայտ եկած ավազակային և գողական տարրեր խմբավորումները սկսեցին իրենց շարքերում ընդգրկել խնամագուրկ և թափառաշրջիկ երեխաներին, անգամ մանկահասակ: Նրանց օգտա-

գործում էին տարբեր հանցագործություններ (հիմնականում մանր գողություններ) կատարելու համար՝ գիտակցելով, որ բռնվելու դեպքում դեռահասներին մեղմ պատիժ է սպասվում։ Հարկ է նշել նաև, որ հանցագործ խմբեր հաճախ կազմակերպում էին հենց իրենք՝ անչափահաս երեխաները՝ տարիքով մեծերի գլխավորությամբ։ Մանկական հանցավորությունը հանրապետությունում այնպիսի չափերի էր հասել, որ Հայաստանի իրավապահ մարմինների՝ Ներքին գործերի նախարարության (ՆԳՆ) և Պետական անվտանգության նախարարության (ՊԱՆ), գործունեության չափազանց կարևոր ուղղություններից էր դարձել անչափահասների շրջանում հանցավորության դեմ պայքարը և կանխարգելիչ աշխատանքների կազմակերպումը։ Դրանցից առավել արդյունավետն էր խնամագուրկ, անապաստան և թափառաշրջիկ երեխաների ժամանակին հայտնաբերելը և խնամքի հանձնելը։ Այս գործում հանրապետության իրավապահ մարմինները սերտ և արդյունավետ համագործակցություն ծավալեցին ՀԽՍՀ լուսավորության և առողջապահության նախարարությունների, մանկական հիմնարկների, հասարակական կազմակերպությունների հետ։

Իրականացված միջոցառումների արդյունքում արդեն 1946 թ. հանրապետության իրավապահ մարմինների կողմից հայտնաբերվեց և փողոցներից հավաքվեց 2800 անապաստան երեխա՝ 1945 թ. 1750-ի դիմաց։ Նրանցից 20-ը հանձնվեց մանկամսուր, 1027-ը ուղարկվեց ՀԽՍՀ լուսավորության նախարարության մանկատներ, 276-ը՝ ՀԽՍՀ առողջապահության նախարարության հիվանդանոցներ, 462՝ պրոֆտեխուսումնարան, աշխատանքի տեղավորվեց՝ 275, իրենց բնակավայր վերադարձվեց 740 երեխա։ ՆԳՆ մարմինների օպերատիվ աշխատանքների արդյունքում 1946 թ. հայտնաբերվել էր նաև 2470 խնամա-

գուրկ երեխա, որոնց մի մասը զբաղվում էր չարտոնված առևտրով (հիմնականում ծխախոտի վաճառքով), մոլելխաղերով և այլն: Նման երեխաների մեծ մասը վերադարձվել է ծնողների, իսկ վերջիններս տուգանվել են ընդհանուր 46 200 ոտրլի գումարով¹:

1947 թ. սկզբից ՀԽՍՀ ՆԳՆ-ի կազմում ստեղծված խնամագուրկ և անապաստան երեխաների դեմ պայքարի բաժինը հրատապ միջոցառումներ իրականացրեց խնամագուրկ և անապաստան երեխաներին հայտնաբերելու, նրանց հետ տարվող աշխատանքները բարելավելու ուղղությամբ: Այդ աշխատանքներն առավել արդյունավետ դարձան, երբ 1947 թ. ապրիլի 7-ին լույս տեսավ «Ծնողագուրկ երեխաների և դեռահասների հետ աշխատանքների բարելավման մասին» ԽՍՀՄ կառավարության հատուկ որոշումը: Դրանով, ի թիվս այլ միջոցառումների, նախատեսվում էր ընդլայնել մանկատների ցանցը, 13-15 տարեկան դեռահասների համար կազմակերպել հատուկ արհեստագործական և գյուղատնտեսական ուսումնարաններ, իսկ ԽՍՀՄ ՆԳՆ-ին հանձնարարվում է հանրապետություններում լրացուցիչ կազմակերպել մանկական գաղութներ՝ 10 000 տեղ ընդհանուր քանակով:

ՀԽՍՀ ՆԳՆ-ի խնամագուրկ և անապաստան երեխաների դեմ պայքարի բաժնի կողմից ձեռնարկված միջոցառումների արդյունքում 1947 թ. Հայաստանում հայտնաբերվեց նախորդ տարիներից անհամեմատ շատ՝ 10 314 երեխա, որից՝ խնամագուրկ՝ 2670 և անապաստան՝ 7644: Տարվա ընթացքում նրանք ուղարկվեցին Լուսավորության նախարարության մանկատներ, մեծահասակները՝ պրոֆտեխուսումնարաններ կամ տեղավորվեցին աշխատանքի: Սակայն երեխաների մի մասը, չցանկանալով սովո-

¹ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 27, գ. 56, թ. 13:

րել կամ զբաղվել ֆիզիկական աշխատանքով, թողնում էր ուսումնառանը կամ աշխատավայրը և դարձյալ վերադառնում փողոց:

Հանրապետությունում երեխաների անապաստանությունը և թափառաշրջիկությունը վերացնելու նպատակով ՆԳՆ-ի առաջարկությամբ 1947 թ. հունիսին Հայաստանի ԼԿԵՄ կենտկոմում հրավիրվեց կոմերիտմիության և հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների խորհրդակցություն, ընդունվեցին համապատասխան որոշումներ, տրվեցին հանձնարարականներ: Սակայն, ինչպես նշվում է ՀԽՍՀ ՆԳ նախարարի տեղակալ գնդապետ Կարակոզովի կողմից 1948 թ. հունվարի 31-ին ՀԿ(Բ)Կ կենտկոմ ուղարկած տեղեկանքում, նշված կազմակերպությունների կողմից իրավապահ մարմիններին շոշափելի աջակցություն այդպես էլ չի ցուցաբերվել, և աշխատանքների ողջ ծանրությունը մնացել է միլիցիայի աշխատակիցների ուսերին²:

Տեղեկանքից պարզվում է նաև, որ 1947 թ. վերջին ամիսներին նշանակալի ավելացել էր անապաստան երեխաների կուտակումը հատկապես Երևանում: Այսպես, եթե 1947 թ. երկրորդ եռամսյակում ՀԽՍՀ ՆԳՆ-ի կողմից մայրաքաղաքում հայտնաբերվել էր 2063 երեխա, ապա երրորդ եռամսյակում 3596: Կարակոզովը դա բացատրում է նրանով, որ շրջանային, տեղական կուսակցական, խորհրդային մարմինները լուրջ ուշադրություն չեն դարձնում և քիչ են զբաղվում որք և խնամագուրկ երեխաների խնդիրներով, նրանց ուսումնական հաստատություններում, տեղական արդյունաբերական ձեռնարկություններում և գյուղատնտեսության մեջ տեղավորելու հարցերով: Դրա հետևանքով Սպիտակի, Ախուրյանի, Արթիկի, Նոյեմբերյանի, Ապարանի, Միկոյանի, Մարտունիի, Բաաբազեչարի շրջաններից և Լե-

² Տե՛ս նույն տեղում, ց. 28, գ. 95, թ. 72-75:

սիմականից երեխաները խմբերով փախչում են Երևան, որտեղ գրադվում են ողորմությամբ, չարտոնված առևտրով և մանր գողություններով:

Երևանում հայտնաբերված թափառաշրջիկ և անապաստան երեխաների մի մասը հանձնվել է ՆԳՆ-ի մանկական ընդունող-բաշխիչ բաժին: Ընդհանուր առմամբ, 1947 թ. հանձնվել է 2076 որբ երեխա, իսկ 1948 թ. հունվար ամսին՝ 125, այդ թվում՝ Էջմիածնից՝ 19, Ապարանից՝ 15, Մարտունիից՝ 14, Ախտայից՝ 7, Ալավերդիից՝ 4, Կիրովականից՝ 3, Աշտարակից՝ 4, Լենինականից՝ 5, Արթիկից՝ 11, մյուս շրջաններից՝ 28, հանրապետությունից դուրս բնակվող հայ ծնողներից ընդունվել էր 15 երեխա³:

Հարկ է նշել, որ ՆԳՆ-ի մանկական ընդունող-բաշխիչ կետերում նման մեծաքանակ կուտակումները լուրջ խնդիրներ էին առաջացնում, քանի որ վերջիններիս տարածքներն իրենց ծավալով և տարողունակությամբ ի վիճակի չէին քիչ թե շատ նորմալ տեղավորելու անապաստան երեխաներին: 100 հոգու համար նախատեսված կետերում հաճախ տեղավորել են մինչև 200 երեխա, և 2-3 երեխաներ գիշերել են մեկ մահճակալի վրա: Խնդրի լուծման համար առաջարկվում էր 1948 թ. կառուցել նոր մասնաշենք՝ 300 երեխայի համար և բոլոր հարմարություններով:

Առավել բարվոք էր մանկատներում անապաստան երեխաների տեղավորման խնդիրը: 1946 թ. ՀԽՍՀ լուսավորության նախարարության ենթակայության տակ գտնվող 33 մանկատանը կարող էին տեղավորվել շուրջ 5000 երեխա: Սակայն այստեղ էլ խնդիրներ գոյություն ունեին, մասնավորապես, հանրապետության մի շարք շրջանների՝ Միկոյանի, Ագիգբեկովի, Մարտունու, Բասարգեչարի, Սևանի, Արթիկի, Նոյեմբերյանի, Ախուրյանի և այլն, մանկատներում երեխաները տեղավորված էին կուտա-

³ Տե՛ս նույն տեղում:

կումներով և մեկ մահճակալի վրա գիշերում էր 2-3 երեխա⁴։ Որոշ մանկատներում կենցաղային, սանիտարական պայմաններն այնքան վատն էին ու կարգապահությունը՝ ցածր, որ երեխաները հաճախ դիմում էին փախուստի և դարձյալ հայտնվում փողոցում, համալրելով թափառաշրջիկների շարքերը։

Հանրապետության իրավապահ մարմինների օպերատիվ տեղեկությունների համաձայն մի շարք մանկատներում առկա էին բացասական և քրեորեն պատժելի այնպիսի երևույթներ, ինչպիսին էին ղեկավար անձնակազմի կողմից լիազորությունների չարաշահումը, երեխաներին նսեմացնելը, անզամ ծեծելը, նրանց հասանելիք առաջին անհրաժեշտության պարագաների, սննդի, հագուստի և սպիտակեղենի հափշտակումները։ Օրինակ՝ 1948 թ. մայիսի 28-ին ՀԿ(Բ)Կ կենտկոմի քարտուղար Գրիգոր Հարությունյանին ուղղված հաղորդագրությունում ՊԱՆ Անդրկովկասյան երկաթգծի Երևանի պահպանության վարչության բաժնի պետ Արմադանովը հայտնում է, որ որոշ տեղեկությունների համաձայն՝ Կոտայքի շրջանի Քանաքեռ ավանում գտնվող Լենինգրադյան թիվ 58 մանկատան «տնօրեն Սարկիսովան չարաշահում է իր ծառայողական դիրքը, որն արտահայտվում է որբ երեխաներին հատկացվող սննդամթերքի վատնումով...։ Երեխաների դաստիարակությունը և կենցաղային պայմանները շատ վատ պայմաններում են։ Երեխաները ծեծի են ենթարկվում անձամբ Սարկիսովայի կողմից, հաճախակի երեխաներին, որպես պատիժ, քաղցած են պահում»։ Հաղորդագրությունում նշվում է, որ մանկատանը գտնվող 150 երեխաների սանիտարական հսկողությունը անչափ վատ վիճակում է, կան ոջլոտ և տիֆով հիվանդ երեխաներ։ Մանկատան և երեխաների կարիքները հոգալու համար թեև հատկացվել են մեծ

⁴ Տե՛ս նույն տեղում, թ. 74-75։

գումարներ, սակայն երեխաները առաջվա նման մնում են պատառոտված հագուստներով և կոշիկներով: Արմաղանովը նշում է, որ ամբողջությամբ չճշտված տվյալներով (քանի որ նշված օրյեկտը իրենց օպերատիվ ծառայության մեջ չի մտնում)՝ յուրացված միջոցների հաշվին «Սարկիսովան կազմակերպում է գինարքուրքի երեկոներ իր աշխատասենյակում, հրավիրելով ՀԽՍՀ լուսավորության նախարարությունից անձանց և շրջանային կազմակերպությունների ղեկավարների»: Այդ առատ հյուրասիրությունից շոյված, վերջիններս էլ մանկատանը չեն անցկացնում օրյեկտիվ ստուգումներ և թաքցնում են Սարկիսովայի աղադակող չարաշահումները⁵:

Հանրապետության ողջ տարածքում մանկական անապատանության և թափառաշրջիկության դեմ պայքարը բարելավելուն էին միտված ՀԽՍՀ Նախարարների խորհրդի կողմից 1949-1950 թթ. ընդունված մի քանի որոշումները: 1949 թ. նոյեմբերի 19-ի և 1950 թ. հունվարի 13-ի որոշումներով, մասնավորապես, առաջնահերթ է համարվել բարելավել աշխատանքները հատկապես հանրապետության այն շրջաններում (Սպիտակ, Կիրովական, Էջմիածին և այլն), որտեղ շրջանային գործադիր կոմիտեները նշված աշխատանքներին պատշաճ ուշադրություն չեն դարձրել:

Վերը նշված որոշումների կառարարումը վերահսկելու նպատակով 1950 թ. առաջին եռամսյակում ՀԽՍՀ ՆԳՆ-ի կողմից հանրապետության 8 շրջաններում անցկացված ստուգումների արդյունքում պարզվել է, որ Ալավերդիի, Սպիտակի, Կոտայքի, Ախուրյանի շրջգործկոմների հանձնաժողովները պատշաճ մակարդակով չեն զբաղվել անապատտան և թափառաշրջիկ երեխաներին հայտնաբերելու, նրանց ուսման կամ աշխատանքի

⁵ ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 28, գ. 87, թ. 10-11:

տեղավորման և խնամակալության խնդիրներով, իսկ երեխաների ծնողները չեն ենթարկվել պատասխանատվության⁶:

ՀԽՍՀ ՆԳ նախարարի տեղակալ գեներալ-մայոր Գրիգորյանի ստորագրությամբ 1950 թ. մայիսի 3-ի տեղեկանքից պարզվում է նաև, որ 1950 թ. առաջին եռամսյակում իրավապահ մարմինների կողմից հանրապետությունում հայտնաբերվել և հավաքվել է 1281 դեռահաս, որոնցից 497-ը՝ թափառաշրջիկ, 784-ը՝ անապաստան: Երեխաներից 685-ը կամ 55,4 %-ը, հանրապետության շրջաններից էին՝ Աշտարակի՝ 86, Ապարանի՝ 74, Ալավերդիի՝ 72, Միկոյանի՝ 68, Մարտունիի՝ 66, Բերիայի՝ 60, Արթիկի՝ 46, Կոտայքի՝ 46, Ախտայի՝ 37, Սպիտակի՝ 33, Ստեփանավանի՝ 33, Թալինի՝ 33 և Կիրովականի՝ 31: 101 թափառաշրջիկ և անապաստան երեխա հանրապետություն էին տեղափոխվել Թիֆլիսի և Բաքվի հավաքման կետերից⁷:

1949-1950 թթ. դարձյալ շարունակվում էր անապաստան և թափառաշրջիկ երեխաների հոսքը դեպի Երևան: 1950 թ. ապրիլի 19-ին ՀԿ(Բ)Կ կենտկոմի վարչական բաժնի վարիչ Յա. Զարոբյանին ուղղված տեղեկանքում ՀԽՍՀ ՊԱՆ-ի միլիցիայի վարչության պետ փոխգնդապետ Մարտիրոսյանը հայտնում է, որ 1950 թ. առաջին եռամսյակում Երևանի փողոցներից և շուկաներից հավաքվել է 246 թափառակաշրջիկ և 300 խնամազուրկ երեխա՝ 1949 թ. չորրորդ եռամսյակի 270 երեխաների համեմատ: 546 երեխաներից 449 հանրապետության շրջաններից էին. Բերիայի՝ 46, Ապարանի՝ 74, Մարտունիի՝ 43, Կոտայքի՝ 32, Սևանի՝ 8, Թալինի՝ 17, Աշտարակի՝ 48, Ստեփանավանի՝ 5, Բաղսարգեչարի՝ 8, Ախտայի 34, Ալավերդիի՝ 6, Միսիանի՝ 3, Իջևանի՝ 6, Բայազետի՝ 15, Միկոյանի՝ 11, Էջմիածնի՝ 25, Վեդիի՝ 13, Սպիտա-

⁶ Տե՛ս նույն տեղում, ց. 30, գ. 113, թ. 218-220:

⁷ Տե՛ս նույն տեղում:

կի՝ 7, Գորիսի՝ 3, Շամշադինի՝ 5, Արտաշատի՝ 7, Արթիկի՝ 9, Ազիզբեկովի՝ 7, Կրասնոսելսկի՝ 1, Զանգիբասարի՝ 1, Ղուկասյանի՝ 3, Կալինինոյի՝ 1, Կիրովականի՝ 2, Լենինականի՝ 3, Նոյեմբերյանի՝ 1, Աղինի՝ 1 և Հոկտեմբերյանի՝ 4: Նրանցից 377-ը հանձնվել են ՊԱՆ-ի երեխաների ընդունման կետեր, աշխատանքի է տեղավորվել՝ 37, մանկական հիմնարկներ՝ 125 երեխա, ընդհանուր 4300 ռուբլի գումարով տուգանվել են թափառաշրջիկ երեխաների 74 ծնողներ:

Տեղեկանքում դարձյալ արձանագրվում է, որ շրջաններից դեպի Երևան երեխաների այսպիսի մեծ հոսքը բացատրվում է նրանով, որ շրջգործկոմների համապատասխան հանձնաժողովները թերացել և չեն ապահովել ՀԽՍՀ Նախարարների խորհրդի վերը նշված որոշումների կատարումը: Իր հերթին՝ Երևանի քաղխորհուրդը չի կատարել թափառակաշրջիկ երեխաներին հավաքելու համար Երբադրաժնի միլիցիայի բաժանմունքին մեկ քննաստար մեքենա և մանկական սենյակների համար լրացուցիչ տարածքներ հատկացնելու մասին ՀԽՍՀ Նախարարների խորհրդի որոշումը: Այդ պատճառով չեն ստեղծվել տարրական պայմաններ դրսից բերված թափառաշրջիկ երեխաներին ժամանակավոր տեղավորելու համար, իսկ առկա մանկական սենյակները ոչ միայն չեն համապատասխանում իրենց նշանակությանը, այլև տեխնիկական և սանիտարական տեսակետից պիտանի չեն երեխաներին տեղավորելու համար: Անթույլատրելի համարելով նշվածը՝ փոխգնդապետ Մարտիրոսյանը Զարոբյանին խնդրում է համապատասխան քայլեր ձեռնարկել դրությունը շտկելու ուղղությամբ⁸:

Խնդիրը քննարկման առարկա էր դարձել ՀԿ(ր)Կ Երևանի քաղկոմի քարտուղար Գ. Ալեքյանի նախագահությամբ 1950 թ.

⁸ Տե՛ս նույն տեղում, թ. 221-223:

ապրիլի 12-ին հրավիրված քաղկոմի բյուրոյի նիստում: Այստեղ ընդունվեցին մի շարք նպատակային որոշումներ Երևանում երեխաների անապաստանությունը և խնամազրկությունը վերացնելու համար: Պահանջվեց խստացնել շրջանային խորհուրդների և ժողկրթության մարմինների; քաղաքային և շրջանային կոմերիտական և այլ կազմակերպությունների, պետական մարմինների աշխատանքները երեխաների անապաստանության և խնամազրկության դեմ պայքարում:

Խնդիրը կարգավորելու համար բյուրոյի նիստում առանձնակի ուշադրություն հատկացվեց քաղաքի իրավապահ մարմինների աշխատանքների կազմակերպման վրա: Մասնավորապես, ՆԳՆ միլիցիայի քաղրաժնի պետ Օգանեզովին, անապաստանության և խնամազրկության դեմ պայքարի բաժնի պետ Բաբայանին հանձնարարվեց Երևանում սահմանել միլիցիայի աշխատակիցների մշտական շրջագայություն և հայտնաբերված անապաստան երեխաներին հանձնել համապատասխան ընդունման կետեր կամ Լուսավորության նախարարությանը՝ արհեստագործական ուսումնարաններում և մանկատներում նրանց տեղավորելու համար: Բյուրոն որոշում է նաև պարտավորեցնել Երևանի քաղխորհրդին միլիցիայի մարմիններին հատկացնելու անհրաժեշտ տրանսպորտային միջոցներ՝ շրջաններից եկած երեխաներին իրենց բնակավայրեր վերադարձնելու համար:

ՀԽՍՀ ներքին գործերի նախարարությանը հանձնարարվում է կարճ ժամկետներում ավարտել մանկական դաստիարակչական գաղութի շենքի շինարարությունը և 1950 թ. հունիսի 1-ից ապահովել երեխաների ընդունելությունը:

ՀԿ(Բ)Կ Երևանի քաղկոմի բյուրոյում հատուկ քննարկման առարկա է դառնում նաև խնամազուրկ երեխաների ծնողներին

պատժելու հարցը: Իրավապահ մարմիններին հանձնարարվում է նմանների նկատմամբ ձեռնարկել խիստ միջոցներ և ենթարկել պատասխանատվության, իսկ այն ծնողների գործերը, որոնք կյանսափեն իրենց երեխաներին դաստիարակելուց և խնամելուց, ուղարկել դատական մարմիններին՝ դատական պատասխանատվության ենթարկելու համար: Քաղաքի դատախազությանն ու դատական մարմիններին հանձնարարվում է խստացնել ծնողների վրա ազդեցության միջոցները և ժամանակին քննել ու ընթացք տալ միլիցիայի մարմինների կողմից ներկայացված գործերը:

Բյուրոն որոշում է նաև պարտավորեցնել միլիցիայի մարմիններին ապահովելու ողորմությամբ զբաղվող անձանց պարբերաբար հավաքումը, կանխել դեռահասների կողմից իրականացվող ապօրինի առևտրի դեպքերը և այլն⁹: ՀԿ(Բ)Կ Երևանի քաղկոմի բյուրոյի նշված որոշումներն աստիճանաբար կյանքի կոչվեցին:

Այսպիսով, չնայած առանձին թերություններին և բացթողումներին՝ Խորհրդային Հայաստանի իրավապահ մարմինները հետպատերազմյան առաջին տարիներին զգալի աշխատանքներ իրականացրեցին և հիմնականում դրական արդյունքների հասան երեխաների անապաստանության և թափառաշրջիկության դեմ պայքարում: Արդեն 1950-ական թթ. սկզբին նման երևույթները բավականաչափ պակասել էին, իսկ մանկական հանցավորության մակարդակը զգալիորեն նվազել:

⁹ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 157, ց. 29, գ. 6, թ. 170:

Артем М. Варданыан, *Институт истории НАН РА*, Борьба МВД Армянской ССР против детского бездомничества и бродяжничества в первые послевоенные годы – Отечественная война 1941-1945 гг. причинила Армянской ССР не только огромные человеческие потери и страдания, но и оставила бездомными и беспризорными тысячи детей. Значительная часть бездомных детей была вовлечена в разные круги криминальных группировок, занималась грабежами, незаконной торговлей и.т.д. В послевоенные годы, несмотря на некоторые упущения, правоохранительные органы республики, и в первую очередь – МВД, провели большую работу по искоренению беспризорства и бродяжничества, сокращению детской преступности.

Artem M. Vardanyan, *NAS RA Institute of History*, Homelessness and Vagrancy of the ArmSSR Ministry of Internal Affairs During the First Post-War Years - The Patriotic War of 1941-1945 did not only cause severe human losses to Soviet Armenia, but thousands of children were left homeless and became vagabonds. A significant part of homeless children were involved in various criminal groups engaged in looting and illegal trade.

In the post-war years, notwithstanding some omissions, the law enforcement bodies of the Republic, in the first place-the Ministry of Interior Affairs, implemented enormous amount of work to eradicate the homelessness and vagrancy, to reduce juvenile delinquency in the Republic.